

בגזירת שעות בחמץ ובטעות שעות בעדות, יא ע"ב – יב ע"ב

א. משנה. רבי מאיר אומר: אוכלים כל חמש, ושורפין בתחלת שש. רבי יהודה אומר: אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחלת שש. ועוד אמר רבי יהודה: שתי חלות של תודה פסולות מונחות על גב האיצטבא, כל זמן שמונחות – כל העם אוכלין, ניטלה אחת – תולין, לא אוכלין ולא שורפין, ניטלו שתיהן – התחילו כל העם שורפין. רבן גמליאל אומר: חולין נאכלין כל ארבע, ותרומה כל חמש, ושורפין בתחלת שש.

ב. גמרא. תנן התם: אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומר בשלשה – עדותן קיימת, שזה יודע בעבורו של חדש וזה אינו יודע בעבורו של חדש. אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה – עדותן בטלה. אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות – עדותן קיימת, אחד אומר בשלש ואחד אומר בחמש – עדותן בטלה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: עדותן קיימת. אחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע – עדותן בטלה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב.

ג. אמר אביי: כשתמצא לומר, לדברי רבי מאיר – אין אדם טועה ולא כלום, לדברי רבי יהודה – אדם טועה חצי שעה. לדברי רבי מאיר אין אדם טועה ולא כלום, מעשה כי הוה במיפק תרתי ומעייל תלת, והא דקאמר שתיים – בסוף שתיים, והא דקאמר שלש – בתחלת שלש. לדברי רבי יהודה אדם טועה חצי שעה, מעשה כי הוה – בפלגא דארבע הוה, והא דקאמר שלש – בסוף שלש וקטעי פלגא דשעתא לקמיה, והא דקאמר חמש – בתחלת חמש וקטעי פלגא דשעתא לאחוריה. איכא דאמרי, אמר אביי: כשתמצא לומר לדברי רבי מאיר – אדם טועה משהו, לדברי רבי יהודה – אדם טועה שעה ומשהו. לדברי רבי מאיר אדם טועה משהו, מעשה כי הוה – או בסוף שתיים הוה או בתחלת שלש, וחד מינייהו טועה משהו. לדברי רבי יהודה – אדם טועה שעה ומשהו, מעשה כי הוה – או בסוף שלש או בתחלת חמש, וחד מינייהו קטעי שעה ומשהו.

ד. אזל רב הונא בריה דרב יהודה אמרה לשמעתתא קמיה דרבא, אמר: ומה אילו דייקנן בהני סהדי דהא דקאמר שלש – בתחלת שלש, והא דקאמר חמש – בסוף חמש, והויא עדות מוכחשת ולא קטלינן, ואנן ניקום ונקטיל מספיקא? ורחמנא אמר +במדבר לה+ ושפטו העדה והצילו העדה! אלא אמר רבא: לדברי רבי מאיר אדם טועה שתי שעות חסר משהו, לדברי רבי יהודה אדם טועה שלש שעות חסר משהו. לדברי רבי מאיר אדם טועה שתי שעות חסר משהו, מעשה כי הוה – או בתחלת שתיים או בסוף שלש, וחד מינייהו קטעי שתי שעות חסר משהו. לדברי רבי יהודה אדם טועה שלש שעות חסר משהו, מעשה כי הוה – או בתחלת שלש או בסוף חמש, וחד מינייהו קטעי שלש שעות חסר משהו.

ה. תנן: היו בודקין אותנו בשבע חקירות: באיזו שבוע, באיזו שנה, באיזה חדר, בכמה בחדש, באיזה יום, באיזו שעה, באיזה מקום. (ותניא) +מסורת הש"ס: [ותנן] מה בין חקירות לבדיקות? חקירות, אמר אחד מהן איני יודע – עדותן בטילה. בדיקות, אפילו שניהם אומרים אין אנו יודעין – עדותן קיימת. והוינן בה: מאי שנא חקירות ומאי שנא בדיקות? ואמרינן: חקירות, אמר אחד מהן איני יודע עדותן בטילה – דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה, בדיקות – עדות שאתה יכול להזימה היא. ואי אמרת טעי איניש כולי האי – חקירות דאיזו שעה נמי עדות שאי אתה יכול להזימה היא, דאמרי מטעי קטעינן!

ו. דיהבינן להו כולי טעותיהו. לרבי מאיר יהבינן להו מתחילת שעה ראשונה עד סוף חמש. ובדין הוא דנתיב להו מעיקרא טפי, אלא בין יממא לליליא לא טעו אינשי. ולרבי יהודה יהבינן להו מתחילת שעה ראשונה ועד סוף ששית. ובדין הוא דנתיב

לחו מעיקרא טפי, אלא בין יממא לליליא לא טעו אנשי. ובדין הוא דנתיב לקמיה טפי, אלא שבחמיש חמה במזרח ובשבע חמה במערב.

ז. תנן, רבי מאיר אומר: אוכלין כל חמש, ושורפין בתחילת שש. רבי יהודה אומר: אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחילת שש. לאביי אליבא דרבי מאיר, דאמר אין אדם טועה ולא כלום – ניכול כולה שית! ולהך לישנא נמי דאמר אדם טועה משהו – ניכול עד סוף שית! ואביי אליבא דרבי יהודה, דאמר אדם טועה חצי שעה – ניכול עד פלגא דשית. ולהך לישנא נמי דאמרת אדם טועה שעה ומשהו – ניכול עד סוף חמישי! – (אלא) אמר אביי: עדות – מסורה לזרזים, חמץ – לכל מסור. ורבא אליבא דרבי מאיר, דאמר אדם טועה שתי שעות חסר משהו – מתחילת חמש לא ניכול! – חמש – חמה במזרח ושבע – חמה במערב. – אי הכי, בשית נמי ניכול! – אמר רב אדא בר אהבה: שית יומא בקרנתא קאי. ורבא אליבא דרבי יהודה, דאמר אדם טועה שלש שעות חסר משהו – מתחילת ארבע לא ניכול! – חמש – חמה במזרח, ושבע – חמה במערב, וכל שכן ארבע. אי הכי, בחמש נמי ניכול! – תרגמה אביי אליבא דרבא: עדות מסורה לזרזים, חמץ לכל מסור. ורבא אמר: לאו היינו טעמא דרבי יהודה, אלא רבי יהודה למעמיה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויהבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים. איתביה רבינא לרבא, אמר רבי יהודה: אימתי – שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו – השבתתו בכל דבר! – אלא אמר רבא: גזירה משום יום המעונן. אי הכי, אפילו בארבע שעות נמי לא ניכול! – אמר רב פפא: ארבע זמן סעודה לכל היא. תנו רבנן: שעה ראשונה – מאכל לזדים, שניה – מאכל ליסטיין, שלישית – מאכל יורשין, רביעית – מאכל פועלין, חמישית – מאכל תלמידי חכמים, שישית – מאכל כל אדם. והאמר רב פפא: רביעית זמן סעודה לכל היא! – אלא איפוך: רביעית – מאכל כל אדם, חמישית – מאכל פועלים, שישית – מאכל תלמידי חכמים. מכאן ואילך – כזורק אבן לחמת. אמר אביי: לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא, אבל טעים מידי בצפרא – לית לן בה. אמר רב אשי: כמחלוקת בעדות כך מחלוקת בחמץ. פשיטא, היינו הך דאמרינן! – הא קא משמע לן: שינויי דשנינן – שינויא הוא, ולא תימא תנאי היא.

חלק א: פער השעות שניתן להכשיר בו עדות [סעיפים ב-ד]

הנדון: שני עדים שבאו להעיד ונקבו כל אחד במספר אחר של שעה – האם העדות מוכחשת או לא. קיום העדות יכול להתבסס על שתי אפשרויות: או שהם כיוונו לשעה אחת [ומכנים אותה בשמות שונים], או שאדם טועה בטווח מסוים. כדי להניח אחת משתי אפשרויות אלו יש לברר את הפער המדויק שיש בין עדות לחברתה במקרים המוזכרים במשנה. פער זה תלוי בשני משתנים:

- מה נאמר בעדות? [3-5/ 2-3] בערך הימני עד אחד אומר שעה שתיים והשני אומר שעה שלוש. בערך השמאלי עד אחד אומר שעה שלוש והשני אומר חמש.
- למה התכוונו העדים בנקבם את השעה? [המקדים התכוון לסוף שעה והמאחר לתחילתה / זה וזה התכוונו לתחילה או לסוף / המקדים התכוון לתחילת שעה והמאחר לסופה] בערך הימני הפער בין המקדים למאחר מצטמצם בשעה; בערך האמצעי הפער נשמר; בערך השמאלי הפער גדל בשעה.

נתאר את האפשרויות בטבלה:

פערים בעדות

המקדים – סוף שעה	זה וזה תחילת שעה או סופה	המקדים – סוף שעה	המקדים – תחילת שעה
0	1	2	שתיים / שלוש

שלוש / חמש	1	2	3
------------	---	---	---

הטבלה מתארת את פערי השעות האפשריים בכל אחת מהעדויות :
הטור האמצעי מבטא את הפער כפי שעולה מכותרות השורות : אם הפער הוא בין שתיים לשלוש
הרי שיש פער של שעה ; אם הפער הוא בין שלוש לחמש הרי שהפער הוא שעתיים.
הטור הימני מצמצם בשעה את הפער הקודם : או משעה לאפס או משעתיים לשעה.
הטור השמאלי מגדיל את הפער בשעה : או משעה לשעתיים או משעתיים לשלוש.
עד כאן חשבון הפערים לפי הנתונים השונים.
כעת נעבור לדינים התואמים לכל אחד מהפערים.
במשנה נאמר כי רבי מאיר הכשיר בשורה העליונה, ורבי יהודה גם בתחתונה. אך לא פורש במשנה
על איזה טור דבר כל אחד, ועל כך נחלקו האמוראים.

שיטת אביי

לרבי מאיר אין אדם טועה ולא כלום [או טועה במשהו לא"ד השני], ולכן עדותן קיימת רק אם
מניחים כמשבצת הימנית עליונה, דהיינו שהמקדים התכוון לסוף השעה והמאחר לתחילת שעה.
לכך יש להוסיף את ההנחה שאכן האירוע קרה בסוף השעה השניה ותחילת השלישית.
לסיכום, רבי מאיר מתיר רק כשהוא מניח כטור הימני.
גם לרבי יהודה נאמרו שני איכא דאמרי, כשגם הם מניחים את הטור הימני.
בא"ד הראשון אדם טועה כחצי שעה : בין העדים יש פער של שעה ואם נניח כי האירוע קרה בדיוק
באמצע הפער [אמצע שעה רביעית] הרי שכל אחד טעה בחצי שעה.
בא"ד השני אנו שוב מניחים כטור הימני שיש פער של שעה ביניהם אלא שאיננו מניחים שהאירוע
קרה דווקא באמצע הפער אלא יכול להיות שהוא התרחש בקצה מסוים של הפער, כך שאחד
מהעדים טעה בשעה שלימה, דהיינו אדם טועה בשעה.

מחלוקת התנאים לפי אביי

	המקדים – סוף שעה המאחר – תחילת שעה	זה וזה תחילת שעה או סופה	המקדים – תחילת שעה המאחר – סוף שעה
שתיים / שלוש	0 ר"מ מכשיר רק כאן	1	2
שלוש / חמש	1 ר"י מכשיר גם כאן	2	3

שיטת רבא

רבא לא מקבל שהכשרת העדות תלויה בהנחה שעד אחד מקדים ועד אחד מאחר, דהיינו בהנחת
הטור השמאלי. כיוון שמוטל עלינו להציל את הנדון עלינו להניח לכיוון ההפוך, דהיינו שהעדים
רחוקים זה מזה ככל היותר. ומכאן, שאם אביי מיקם את שני התנאים בטור הימני, הרי שרבא
ממקם אותם בטור השמאלי [וכשם שהם מגדילים את הפער בין אמירות העדים לבין עצמם הם
גם לא מניחים שהאירוע התרחש באמצע הפער אלא באחד הקצוות שלו].
לפי זה הכשרת העדות לא נובעת מהתאמת העדויות לאור פרשנויות שונות במינוחים בהם
השתמשו העדים, אלא מתוך הכרת המציאות שאנשים [ללא שעון כמובן] לא בקיאים בהבחנה בין
שעות מדויקות, כך שלמרות שהם אכן סותרים זה את זה אין כאן הכחשה בעדות, ונחלקו עד כמה
אנשים טועים : לרבי מאיר אדם טועה עד שעתיים, ולרבי יהודה אדם טועה עד שלוש שעות.

מחלוקת התנאים לפי רבא

	המקדים – סוף שעה המאחר – תחילת שעה	זה וזה תחילת שעה או סופה	המקדים – תחילת שעה המאחר – סוף שעה
שתיים / שלוש	0	1	2 ר"מ מכשיר רק כאן
שלוש / חמש	1	2	3 ר"י מכשיר גם כאן

עלו בידינו שתי מחלוקות על שני נדונים שונים :

א. מחלוקת אמוראים כיצד לפרש את דברי העדים. כאשר הפער בין שתי השעות שנוקבים העדים הוא $[x]$, לפי אב"י אנו מניחים כי הפער האמיתי ביניהם הוא $[x-1]$ ולפי רבא הוא $[x+1]$.

ב. מחלוקת תנאים עד איזה פער ניתן לקיים את העדות, דהיינו עד איזה טווח אדם טועה [כאן לא מדובר על הטווח שהם אומרים בעדותם, אלא על הטווח האמיתי שביניהם לאור המחלוקת הקודמת]. הבנת מחלוקת זו תלויה במחלוקת האמוראים בנדון הקודם, ונתאר אותה בטבלה מסכמת :

עד כמה אדם טועה

ר"מ	אב"י	רבא
0 [או משהו]	2	2
ר"י	חצי [או אחד]	3

כתבנו שהבנת מחלוקת התנאים תלויה במחלוקת האמוראים בנדון הקודם, אך כמובן, שעצם מחלוקת התנאים לא תלויה במחלוקת האמוראים, דהיינו אם יבואו עדים ויפרשו אם הם מתכוונים לתחילת שעה או לסופה, הרי שבנדון א לא תהיה מחלוקת אמוראים, אך עדיין יחלקו התנאים בנדון ב.

טווח השעות הנדרש להזמה [סעיפים ה-ו]

נדון שלישי הנגזר משני הנדונים הקודמים הוא טווח השעות שצריכים העדים המזימים כדי להזים את העדים הזוממים. בדיון האחרון על הפער המקסימלי בו ניתן להכשיר עדות אנו מניחים כי אדם טועה בטווח מסוים אך אנו מניחים גם כי האירוע עצמו היה בטווח הנ"ל כאשר אנו מציבים אותו בין שתי העדויות. נדגים : עד אחד אומר שלוש ועד אחד אומר חמש – ר"י [אליבא דרבא] מכשיר את העדות כיוון שיש כאן טווח של עד שלוש שעות. הוא גם מניח כי האירוע אכן התרחש בין תחילת השעה השלישית לסוף השעה החמישית, ולכן שני העדים נמצאים בתוך הטווח הנדרש. זהו הטווח אם כן הנדרש להכשיר את העדות כולה.

אמנם אם נשאל מהו הטווח הנדרש להכשיר את העד עצמו [ולאו דווקא את העדות כולה], התשובה תהיה שונה. להכשיר את העד עצמו כיצד? אם יבואו עדים להזים אותו ויאמרו עמנו היית בשעה זו וזו, העד לא יוזם כל עוד ניתן יהיה להסיט את עדותו לטווח מסוים מן השעה בה הוא נקב, טווח שעליו המזימים לא מעידים. נדגים : אם העד נוקב בעדותו את השעה שלוש – ניתן יהיה לטעון שהאירוע התרחש [לר"י אליבא דרבא] שלוש שעות לפני תחילת השעה השלישית [תחילת השעה השתים עשרה בלילה] או שלוש שעות לאחר סוף השעה השלישית [תחילת השעה השביעית]. לפי זה כדי להזים אותו מוכרחים המזימים לטעון כי היה אתם בכל הטווח הזה. ננסח זאת בנוסחה : ניתן להציב את העדות על שעה עדותו של העד יכולה מתחילת השעה $[x-3]$ עד סוף השעה $[x+3]$. לר"מ [אליבא דרבא] שאדם טועה עד שתי שעות עדותו של העד יכולה מתחילת השעה $[x-2]$ עד סוף השעה $[x+2]$.

אלא שכדי להפוך עדים לזוממים יש להזים את שניהם יחד, ולכן יש לצרף את שתי העדויות יחד, כאשר כל אחד מן העדים יקבל את כל הטווח האמור, הכולל הן את הטעות שלפני שעת העדות והן את הטעות שאחר שעת העדות. לדוגמא [לר"י אליבא דרבא] : כאשר עד אחד נוקב בשעה שלוש והשני בשעה חמש, הטווח של העד הראשון הוא מתחילת השעה השתים עשרה (בלילה) עד סוף השישית, והטווח של השני הוא מתחילת השניה עד תחילת השמינית. לפי זה המזימים יצטרכו לומר עמנו הייתם שמונה שעות : מתחילת השתים עשרה בלילה עד תחילת השמינית ביום. ובהצרנה, אם המקדים הוא $[x]$ והמאחר הוא $[y]$, הנוסחה היא : מתחילת השעה $[x-3]$ עד סוף השעה $[y+3]$. כיוון שהפער בין תחילת $[x]$ לסוף $[y]$ הוא עד שלוש שעות יש כאן סה"כ תשע שעות.

ברם, כיוון שמלילא ליממא לא טעי אינשי וכמו כן בחמש חמה במזרח ושבע שעה במערב, לא נותנים יותר משש שעות, דהיינו מתחילת שעה ראשונה עד סוף שישית. [לר"מ אליבא דרבא הפער בין תחילת [x] לסוף [y] יכול להיות עד שעתיים, שכן אדם טועה עד שעתיים, וממילא הנוסחה לשתי העדויות היא: מתחילת השעה [x-2] עד סוף השעה [y+2] סה"כ שש שעות].

היחס בין קיום העדות כולה לבין אי הזמתו של כל עד

כדי להזים את העדות כולה יש לומר עמנו הייתם על כל הטווח הנ"ל. אחרת, דהיינו העדים המזימים העידו במקרה הנ"ל [עד אחד בשלוש ועד אחד בחמש], שהעדים היו עמם שלוש שעות, מתחילת השעה השלישית עד סוף החמישית, הרי שהעדים הראשונים לא הופכים להיות זוממים: העד הראשון יכול לטעון שהאירוע קרה בשעה הראשונה או השניה [וטעה בשלוש שעות לאחור], והעד השני יכול לטעון שהאירוע קרה בשעה השישית או השביעית [וטעה בשלוש שעות לפני]. אלא שהעדות עצמה מוכחשת, שהרי ההנחה של רבי יהודה [אליבא דרבא] היא שהאירוע התרחש בטווח של שלוש שעות שבין העדויות, אך כאן שיש עדים מזימים לא ניתן להציב את האירוע בטווח זה. כל עד בפני עצמו יכול להתחמק ממהומה אך שתי העדויות יחד לא עומדות במבחן ההזמה [רש"י].

טווח הטעות בעדות [שיטת רבא]

	קיום העדות כולה	מניעת ההזמה [אך העדות מוכחשת]
ר"מ	עד שעתיים	מג' שעות לפני המקדים עד ג"ש אחר המאחר
ר"י	עד שלוש שעות	מב' שעות לפני המקדים עד ב"ש אחר המאחר

טווח הטעות באכילת חמץ [סעיפים ז-ח]

נחזור לטבלה המסכמת את טווח הטעות בעדות:

עד כמה אדם טועה

	אביי	רבא
ר"מ	0 [או משהו]	2
ר"י	חצי [או אחד]	3

לאור זאת היינו מצפים שכיוון שזמן איסור אכילת חמץ מדאורייתא הוא מתחילת שעה שביעית, מחלוקת ר"י ור"מ יהיו כדלהלן:

גזירה על אכילת חמץ

	אביי [לשיטתו בעדות]	רבא [לשיטתו בעדות]	משנתנו [חמץ]
ר"מ	תחילת שביעית או משהו קודם	תחילת חמישית	תחילת שישית
ר"י	חצי שישית או תחילתה	תחילת רביעית	תחילת חמישית

אלא שהמחלוקת במשנה לא תואמת לאף שיטה באמוראים כפי שניתן לראות מהשוואת הטור השמאלי לטורים הימניים.

לאביי שהשיטות במשנה מחמירות יותר מהסברו בעדות יש תירוץ גורף: עדות מסורה לזריזים חמץ מסורה לכל, ולכן מחמירים יותר בחמץ.

לרבא המשנה מקילה יותר משיטתו בעדות, אלא שהקולא נובעת מעובדה אסטרונומית: בשעה הרביעית והחמישית החמה במערב, ואין מקום להחלפה עם השעה השביעית. אמנם לפי זה גם

בשעה החמישית לא היה מקום לגזור, וכאן הקושיא מתהפכת – מדוע מחמירים בשעה החמישית, ועל כך ניתן לתרץ כמו לאביי, שבחמץ שמסור לכל החמירו, או שגזרו משום יום המעונן.